

Egyháztörténet

A magyarországi katolikus egyház levéltári anyagának fondjegyzékei (Plébániai levéltárak „A” – „C”)

Két évezredes fennállása alatt a kereszténység — bármely felekezetéről legyen is szó — hatalmas és hierarchizált intézményrendszerrel hozott létre az általa hirdetett értékrendek, életeszmények mintegy képviselőjét ellátó intézményeknek szabályozására, működésük egyöntetűségének, zavartalanlásának és hatékonyságának biztosítására. Mint a kereszténység legnépesebb és világszerte elterjedt felekezete, a római katolikus egyház különösen kiterjedt és központosított, szigorúan szabályozott szervezetet hozott létre.

Ennek a hatalmas hierarchikus szervezetnek a társadalommal legközvetlenebbül érintkező tagját s ilyenként alapsejtjét a plébániák alkotják. Megfelelően mindazoknak a funkcióknak, melyeket ilyen minőségükben a társadalomban ma is ellátnak, nem csodálható, ha tevékenységükben, kivált a Tridentinum óta, a társadalmi fejlődés által életre hívott feladatok körének bővülésével egyre nagyobb szerepe lesz az írásbeliségnek. Már csak azért is, mert a társadalom valóban értelmiségi szintű képzettségre irányuló igényeinek kielégítésére szinte egészen a 20. századig főiskolai végzettségű szakemberek területileg is legkiterjedtebb apparátusával az egyházak rendelkeztek: a papsággal és a többnyire tőlük függő pedagógusokkal.

Mindennek következtében a római katolikus vonatkozásban a plébániákon évszázadok alatt igen jelentős tömegű iratanyag halmozódott fel, mely ha nagy részben sokszor áldozatul is esett a történelemnek, maradékaiban ma is elsőrendű forrásanyaga marad egyrészt a világi és az egyházi helytörténetírásnak, másrészt általában minden olyan társadalomtudományi kutatásnak, mely kisebb közösségekben lejátszódó folyamatok, azok mechanizmusa iránt érdeklődik. Vanyó Tihamérnak, a plébániatörténetírás módszertanáról közel fél évszázaddal ezelőtt írott máig alapvető útmutatója (Regnum 1940/41.) méltán emeli ki a plébániai levéltár fontosságát — és rendezettségének szükséges voltát.

Ennek az országos összességében hatalmas, de mennyiségét, területi elhelyezkedését, össze-

tételét illetőleg kevésbé ismert iratanyagnak valamely rendszeres és a teljesség igényével felépülő számbavételére az esély és a lehetőség a magyar levéltárügy átszervezésével nyílt meg. Az 1950. évi 29. sz. tvr. végrehajtási utasítása intézkedett a plébániai irattárak (mint történeti értékű iratok) bejelentéséről. E bejelentések azonban a számítottnál csekélyebb eredménnyel jártak, kiegészítésükre pedig akkor még mind az állami, mind az egyházi apparátus túlerheltsége (és nem utolsósorban a plébániai iratokra többnyire sajnálatosan jellemző rendezetlenség, elhanyagoltság) folytán nem kerülhetett sor. A felmérésnek az 1980-as években egyházi és állami szervek összefogásával történt megismétlése során a mai magyar államterületen az egyházmegyék, illetve apostoli kormányzóságok és főesperességek (összesen 16 egység) szerint 2096 plébániai iratanyaga (megannyi, a levéltári terminológiában fondnak nevezett, szervesen létrejött irategyüttes) került nyilvántartásba. Ebből 2011 rendelkezik 1950 előtt kelt, történeti értékűnek tekinthető iratanyaggal; közülük 1412-ben 1895 előttre is visszanyúló (elsősorban anyakönyvi) iratsorozatokkal. A kiadvány tartalmazza ezen kívül a hajdúdorogi görög katolikus egyházmegye és a miskolci görög katolikus apostoli kormányzóság paróchiáinak jegyzékét is. E három kötet közzétételével a magyarországi református, az evangélikus és a kisebb egyházak után most a római katolikus egyház vonatkozásában is lezárult a szervezet legkisebb egységeiben létrejött és megőrzött iratanyag nyilvántartásba vétele: ennek a teljességéhez már csak a néhány nagy püspöki levéltár iratanyagáról még elkészítendő fondjegyzékek közzététele vár még elvégzésre.

Hogy mit kell történeti érték alatt érteni, azt a levéltári törvény és végrehajtási utasítások általánosságban határozza meg: az alapelv konkretizálását az illető szakterület irattermelési gyakorlatát és történeti vonatkozásait jól ismerő felelőseire bízta.

A plébániák iratainak esetén a felmérésből a plébániai tevékenységnek rendkívül sokoldalú volta bontakozik ki. Az „A” kötet elején olvasható, mindhárom kötethez szóló bevezető röviden, de világosan foglalja össze és jellemzi az iratanyag legjelentősebb kategóriáit. Az ezeket plébániánként konkrétan, időhatáraiikkal együtt felsoroló jegyzékekben az anyag magvát alkotó majd' mindenhol megtalálható anyakönyvek (a 19. század végéig a magyarországi demográfiai fejlődés rekonstruálásának egyedülálló forrásai) mellett így találjuk meg az egyházlátogatási

iratokat, püspöki körleveleket, egyházközségi képviselőtestületi jegyzőkönyveket és iratokat, költségvetéseket, számadásokat, historia domusokat, iskolai iratokat — olyan alkalmi tevékenységeknek irataival együtt, mint a templomépítések, iskolaépítések — és esetleg a helyi katolikus egyesületek iratait stb. Összességében ez 3338 iratfolyómétert jelent — jöllehet az egyes plébániák történeti értékű, tehát a jegyzékben felvett változó mélységig tagolt iratai plébániánként átlagban csupán csekélyebb terjedelműek.

Az összességében ilyen nagy tömegű, tematikailag szétágazó és a vallási közösségek életét részint szervező, részint megőrkítő plébániai iratanyag áttekinthetővé, felmérhetővé tételével a magyar egyházi és állami levéltárügy összefogása újabb igen jelentős szolgálatot tett a történeti kutatásnak, és általában mindazon érdekeknek, melyek érvényesítésükhöz történeti látásmódot, alátámasztást igényelnek. Rá kell mutatnunk azonban arra, hogy az ilyen irányú plébániai szintű kutatásoknak még római katolikus viszonylatban sem csupán a helybeli, a plébánián őrzött iratanyag a forrása. A püspöki levéltárak egy részében ugyanis elkülönítve megtalálható (főleg az utolsó 100–120 év vonatkozásában) az egyes plébániákkal folytatott levelezésnek a püspökségen maradt fele,

mégpedig ezen belül is többnyire különválasztva a parochiális és az iskolai tárgyú levelezés. A kutató által a levelezés bármelyik oldalán észlelt esetleges hiányai megkereshetők a másik fél iratai között, és ez áll a püspöki levéltárakban ugyancsak — méghozzá most már az egész egyházmegyére kiterjedőleg — megtalálható vizitációs iratokra és az ott másodpéldányban őrzött anyakönyvekre is. Ami nem von le semmit a plébánián őrzött iratanyag értékéből, viszont a kutatás helyének bizonyos megválaszthatását téve lehetővé, alkalmas a kutató munkájának megkönnyítésére. És egyre sürgetőbb feladattá téve valamennyi püspöki levéltár legalább fondjegyzékének, de még inkább ennél jóval részletesebb, egyes püspökségek esetében már publikált leltárainak elkészítését és megjelentetését.

A társadalomban az egyháztörténet iránti érdeklődés reneszánszát éljük — annak felismerésével, hogy a múlt bármely szempontú rekonstruálása sem képzelhető el a vallási — egyházi vonások figyelembevétele nélkül. A plébániai levéltárak fondjegyzékeinek kiadása — jelentősen megkönnyítve ezt a munkát — várhatólag ilyen szinten is a kutatások megélnéülését fogja eredményezni.

Vörös Károly

Színház

Mire jó egy Szobor?

(A Caligula helytartója a szolnoki Szigligeti Színház előadásában)

A marosvásárhelyi *Székely János* kitűnő verses drámájának konfliktusai kimondatlanul is a fenti kérdésben sűrűsödnek. Nagy művészi invencióval érzett rá erre *Taub János*, aki 10 évvel a *Harag György*-féle emlékezetes gyulai rendezés után először vállalkozott a „gondolatokra csuszított dialógdráma” színrevitelére. E súlyos — s valójában költői — kérdés a dráma megírása (1972) és ősbemutatója (1978) óta még fájdalmasabban aktuálisává vált. Fel kellett tehát tenni újra és mindenek ellenére — az egyértelműen megnyugtató válasz reménye nélkül is, pusztán a szembesülés, az önvizsgálat, a világ torz, de valós jelenségeit faggató lelkiismeret éthoszának védelmében.

A szolnoki színpadon a Szobor — a Római Birodalom hatalmi tébolyban tobzódó császáranak, Caligulának szétzedhető játékszerre emlékeztető, *könnyű* habzsvacsból készült(!) mellszobra — a játék folyamán mindvégig *nyomasztóan* jelen van. Róla folyik a szó, körülötte, miatta történik minden: érzelmek, szenvedélyek, hitek szikráznak össze, egyének és közösségek sorsa bicsaklik meg e komikusra, jelentéktelenre, amolyan céllövöldébeli ajándéktárgyra formázott Fantom árnyékában. Ezt a szobrot kellene elhelyeznie a zsidók jeruzsálemi szentélyében Publius Petroniusnak, Caligula szíriai helytartójának. A császári parancs végrehajtásának azonban két akadálya is van: az egyik s az egyértelműbben megmutatkozó az alávett zsidó nép minden erőszakot nélkülöző, mégis megtörhetetlennek bizonyuló, konok és egységes ellenállása. A másik, nehezebben megragadható akadály magában a helytartó jellemében rejlik. Barakiás főpapnak, a zsidók legfőbb szószólójának cáfolhatatlan érvelése ráeszmélteti Petroniust arra, hogy ő nem egy őrült Hatalmasság súlyos emberáldozatokat követelő szeszélyének végrehajtására, hanem mindenekelőtt emberi létre hivatott.